

Oprindelige folk og menneskerettigheder

- Hvem er oprindelige folk?
- Territoriale rettigheder
"Uden territorium er vi intet," John Solis, Emberá i Panama
- Intellektuelle rettigheder
De vilde vil vide, hvad de hvide vil
- Retten til uddannelse på eget sprog
- med udgangspunkt i egen kultur

**Titel: Oprindelige folk
og menneskerettigheder**

1. udgave, 1. oplag, 2.000 eksemplarer

**Udgivet i samarbejde mellem Nepenthes,
IWGIA og IBIS med støtte fra Danida.**

**Hæftet kan bestilles gratis ved henvendelse til Nepenthes, IWGIA eller IBIS:
www.nepenthes.dk, www.iwgia.org,
www.ibis.dk**

Dette hæfte er henvendt til samfundsfag i gymnasiet og HF niveau A og B, men kan naturligvis også anvendes i andre sammenhænge. I samfundsfag supplerer dette hæfte den obligatoriske undervisning i menneskerettigheder, idet der her bør skelnes mellem de rettigheder, man har som individer og de kollektive rettigheder, man har som folk.

Disse rettigheder er beskrevet i FN's konventioner og erklæringer om samme. Men teksterne kræver ofte betydelig baggrundsviden hos læseren, hvis man skal forstå den reelle betydning af de enkelte rettigheder.

Målet med dette hæfte er at bidrage til afklaring af baggrunden og behovet for konkrete kollektive rettigheder som folk med udgangspunkt i en række oprindelige folks virkelighed.

Hæftet kan således også med fordel bruges til undervisning i kulturforståelse i gymnasiet og HF.

Redaktion: Nikolaj Bro Moseholm
og Alejandro Parellada

Forfattere: Alejandro Parellada, M.A. socialantropologi og religionshistorie; Nikolaj Bro Moseholm, cand. scient. adm. i internationale forhold; Lola García-Alix, cand. mag. i sociologi; Claus Kjærby, civilingeniør i international teknologioverførsel og internationale udviklingsstudier; Jette Luna, cand. pæd. i pædagogisk sociologi; Annie Oehlerich, antropolog; Jens Dahl, magister i antropologi.

Alle forfattere har mere end ti års erfaring som rådgivere i oprindelige folks egne organisationer.

Holdninger, som udtrykkes af forfatterne i hæftet er ikke nødvendigvis et udtryk for udgivers holdning.

Tak til Steen Hansen for konstruktive kommentarer til undervisningshæftets indhold.

Tryk: Svendborg Tryk, printed in Denmark 2008

Design & Layout: Rasthof designbureau
– www.rasthof.dk

ISBN:

Undervisningshæftet er trykt på 100 % FSC papir.

Portræt af Ernesto Ballerín, emberá fra Panama på
for- og bagside

Forside- og bagsidefoto: Thomas Trojel

Indhold

Oprindelige folk og menneskerettigheder

2 Hvem er oprindelige folk?

Af Alejandro Parellada, Nikolaj Bro Moseholm
og Annie Oehlerich

6 Oprindelige folk i FN

Af Lola Garcia - Alix

10 Territoriale rettigheder

"Uden territorium er vi intet," John Solis, Emberá i Panama
Af Claus Kjærby og Nikolaj Bro Moseholm

16 Uddannelse på eget sprog

- med udgangspunkt i egen kultur
Af Jette Luna

20 Intellektuelle rettigheder

De vilde vil vide, hvad de hvide vil
Af Annie Oehlerich

24 Danmark og Grønland

- parløb for oprindelige folk
Af Jens Dahl

28 Oprindelige folk og globalisering

Af Nikolaj Bro Moseholm

Foto: Thomas Trojel, kuna i Panama

Foto: Christian Erni, buhid i Filipinerne

Hvem er oprindelige folk?

Af Alejandro Parellada, Nikolaj Bro Moseholm
og Annie Oehlerich

Foto: Thomas Trojel, kuna i Panama

Foto: Arthur Krasilnikoff, buskmand i Botswana

De fleste forbinder nok oprindelige folk - eller indfødte folk som de også bliver kaldt – med mennesker, som lever i harmoni med naturen. Skal man forsøge at generalisere, kan man da også godt sige, at oprindelige folk sammenlignet med andre som f.eks. danskere tillægger naturen mere værdi og forurenere bemærkelsesværdigt mindre. Det er imidlertid ikke dette forhold, som definerer, hvem der er oprindelige folk, og hvem der ikke er det. At tilhøre et oprindeligt folk er en identitet, som udtrykkes med vidt forskellige prioriteter, tro og levevis som hos alle andre folk.

Fra oprindelige folks egne organisationer ved vi, at der findes adskillige oprindelige folk, som lever i selvvalgt isolation fra omverdenen. Der kan være forskellige grunde til dette, såsom frygt for slaveri, krig eller fremmede sygdomme. Måske findes der fra disse folks forfædre vidner og overleveringer om kolonitidens nedslagtning af oprindelige folk, tvangsomvendelse til kolonimagternes religioner og spredning af fremmede sygdomme. Måske ønsker de bare at være i fred.

Vi ved også, at adskillige, der identificerer sig som tilhørende et oprindeligt folk, er uddannede advokater, går i hvid skjorte, bor i lejlighed, spiser

pizza og kører i bil på arbejde. Pointen er, at de ikke kontaktede naturfolk og advokaten i princippet kan være lige "oprindelige". På samme måde som vi ikke bliver mere eller mindre danskere, om vi vælger at gå med vikingehjelm eller klaphat, spise pizza eller opholde os blandt oprindelige folk i regnskoven.

Selvidentificering

Oprindelige folk er efterkommere af indbyggere i et land før koloniseringen. Bortset fra Bolivia, Guatemala og Grønland, hvor de oprindelige folk udgør et flertal i befolkningen, har den brutale kolonisering reduceret den oprindelige befolkning i en grad, så de i dag udgør en minoritet i nationalstaterne. Det er dog ikke alle minoriteter, som er oprindelige folk. F.eks. findes der efterkommere af de afrikanske slaver i Amerika eller asiatiske migranter i Europa, som er etniske minoriteter, men ikke oprindelige folk. Derfor har de forskellige rettigheder. De oprindelige folk har specielle kollektive rettigheder, da de har været foregangsmænd i forhold til nationernes konstruktion. Derfor kan det, trods diskrimination og racisme, være attraktivt at identificere sig som oprindeligt folk.

I Nord- og Sydamerika, i det arktiske og i Australien er der ikke problemer med at definere, hvem der er oprindelig eller ej, mens regeringerne i Asien og Afrika fastholder, at indbyggerne ikke er det. Det er svært at klargøre nøjagtigt hvem, som var der først, af de forskellige folk, som bor i disse kontinenter, fordi de har blandet sig med andre folkeslag.

I forsøg på at løse striden om, hvem der kan identificere sig som oprindelige folk, har FN foreslået en definition, som baserer sig på fem fundamentale elementer:

- 1) At de er udsat for diskrimination og/eller marginalisering.
- 2) At de har et særligt forhold til jorden, hvor forfædrene har boet.
- 3) At de geografisk bor i disse territorieområder.
- 4) At de udtrykker sig specifikt kulturelt.
- 5) At de har deres eget sprog.

Den internationale arbejdsorganisation, ILO, udarbejdede i 1989 den internationale konvention nr. 169 om oprindelige folk og stammefolk. Her defineres oprindelige folk som:

"Folk i uafhængige lande, der betragtes som oprindelige i kraft af deres nedstamning fra befolkninger bosiddende i landet eller en geografisk

Foto: Pablo Lasansky, asháninka i Peru

Kilde: IWGIA

region, til hvilket landet hører på erobnings- eller kolonisationstidspunktet eller i forbindelse med etableringen af de nuværende statslige grænser, og som uafhængig af deres legale status har beholdt deres egne, eller nogle af deres egne, sociale, økonomiske, kulturelle og politiske institutioner”.

Uanset hvilken fast definition, man forsøger at opstille, vil nogen falde udenfor. F.eks. kan FN's definition betyde, at oprindelige folk kan miste deres identitet og rettigheder, hvis de tvinges væk fra deres traditionelle jord mod storbyerne, hvor flere oprindelige folk, som eksempelvis mapuche i Chile eller aymara i Bolivia, har størstedelen af deres indbyggere. Skal oprindelige folk miste deres rettigheder, hvis deres sprog udryddes af en effektiv diskriminerende politik i uddannelsessystemet og resten af samfundet?

For oprindelige folk er svaret klart nej. Derfor lægger de i stedet vægt på, at identificering af sig selv som tilhørende et oprindeligt folk betragtes som et grundlæggende kriterium for at fastsætte, hvem der er indfødt. Hvis man som individ identificerer sig med det folk, som man stammer fra, og er anerkendt af gruppen som et medlem, bestemmer de oprindelige folk selv, uden eksternt indblanding, hvem der har ret til at blive betragtet som medlem af et oprindeligt folk.

Hvis man vil forstå hvorfor, kan man forsøge at opstille fem krav til det at være dansk. Så finder man formodentlig hurtigt ud af, at det ikke er så nemt uden at udelukke nogen, der selv identificerer sig som danskere, eller inkludere andre, som ikke gør det. Det er ofte nemmere at generalisere

om andre, men når det kommer til en selv, bliver det mere nuanceret. De færreste kulturer eller mennesker bryder sig om at blive defineret ud fra fastlåste kriterier.

Individuelle og kollektive rettigheder

Gennem kolonitidens erobring blev de oprindelige folks kulturer undertrykt eller truet og deres naturressourcer udnyttet. Efterhånden som de moderne stater blev etableret, fortsatte processen, selv efter at koloniseringen ophørte. Mange oprindelige folk lider stadig under, hvad man kan kalde en firdobbelt undertrykkelse: Politisk, socialt, økonomisk og kulturelt.

Selvom der i indledningen til FN's Verdenserklæring om Menneskerettigheder står, at de individuelle menneskerettigheder er universelle og medfødte i kraft af selve det at være menneske, er det vigtigt at huske, at FN's menneskerettigheder ikke er faldet ned fra himlen på stentavler. De er derimod et produkt af konkrete begivenheder i historien, som har tydeliggjort behovet for hver enkelt rettighed.

De såkaldt *universelle* individuelle menneskerettigheder bliver ofte kritiseret for ikke at være universelle, men derimod et produkt af vestlig liberal kultur på bekostning af andre kulturers primære fællesskaber og værdier som folk, der går forud for individet.

Bortset fra fokus på individualisme frem for fællesskaber undrer mange kulturer sig over, hvorfor det f.eks. ikke er en menneskeret at leve i et rent miljø. Eller hvorfor dyr, planter og andre levende væsener ikke har nogen rettigheder, hvilket ville være naturligt ifølge de fleste oprinde-

lige folks verdensopfattelse.

FN's Verdenserklæring om Menneskerettigheder er også genstand for skarp kritik for at tage mere hensyn til staters frygt for at miste suverænitet og territorium end til de folk, som bor i landet. Når FN's Verdenserklæring om Menneskerettigheder omtaler et folks rettigheder, menes der her en *befolkning* i et land og ikke forskellige folk i et land.

Nationalstater kan have en klar interesse i at definere menneskerettigheder som rent individuelle og ud fra den betragtning, at alle borgere er ens, således at hele befolkningen er atomiseret i lige små enheder, og staten bliver det eneste naturlige samlingspunkt med mest mulig autoritet. En befolkning, et sprog, en kultur og en religion i landet er nemmere for staten at regere end en mangfoldighed af samme. Derfor fører mange lande en assimilationspolitik, hvilket går ud på, at alle kulturer skal opluges i en og samme fælles kultur som befolkning.

Assimilationspolitikken betyder f.eks., at statene ikke anerkender de oprindelige folks sprog. Og eftersom den statslige undervisning ignorerer de oprindelige sprog og kun underviser i landets officielle sprog, går meget af kulturen og sproget tabt. Ofte finder man kun de ældre i landsbyerne, som kan tale de oprindelige sprog, mens de unge på grund af assimilationspolitik har glemt det.

I andre tilfælde fører regeringen en racediskriminerende politik ud fra et ønske om rent fysisk udslettelse af et eller flere folk i et land, som ikke vil indordne sig.

Disse politikker medfører, at oprindelige folk bliver undertrykt kulturelt af et befolkningsflertal

Foto: Pablo Lasansky, asháninka i Peru

eller magtelite i landet. Uden særlige rettigheder til at forsvare deres liv, territorium, sprog og kultur har et folk ikke store chancer for at overleve som sådan.

Det er dette forhold, som det individualistiske fokus i FN's Verdenserklæring om Menneskerettigheder ikke formår at dæmme op for, og således baggrunden for oprindelige folks krav om særlige kollektive rettigheder til at beskytte og udvikle deres egen kultur ligesom andre befolkningsgrupper i samfundet.

Staten og oprindelige folk

Listen over de overtrædelser, som de oprindelige folk har været ofre for, er lang, hvad enten det skyldes kolonimagten, nationalstaterne, missionærerne eller store økonomiske interesser, som trænger sig på i deres territorium, såsom olie-selskaber, tømmerselskaber, mineselskaber og medicinalfirmaer m.m. Flere og flere sprog udryddes. Hele kulturer og folk forsvinder. For at forsvare sig har oprindelige folk hårdt brug for særlige kollektive rettigheder, som respekteres. Særlige former for undertrykkelse kræver særlige former for rettigheder som modgift.

Mange stater er bekymrede for, at særrettigheder og etableringen af oprindelige folks territorier fører til national opløsning og udgør en trussel for den nationale integritet. Men den frygt er ubegrundet, for der er meget få tilfælde, hvor oprindelige folk ønsker at konstituere sig som selvstændige nationer.

I de senere år har flere stater i Latinamerika reformeret deres grundlov godt presset af oprin-

delige folk, så der nu er indført særlige rettigheder i forhold til de indianske folk. Men selvom nationale love og de forskellige landes grundlove forbyder racediskrimination, diskrimineres oprindelige folk stadig for deres racemæssige, kulturelle og sociale forskelle.

Oprindelige folk allierer sig

Oprindelige folk er dog ikke blot ofre, for de har organiseret sig for at få anerkendt deres rettigheder. Og mange gange med stor succes. Oprindelige folks organisationer begyndte at tage form i 1960'erne, først i Nordamerika, Skandinavien og Australien i forbindelse med den stigende kamp mod de uretfærdige sociale og racemæssige uligheder. I 1970'erne udvidede organisationerne sig til Latinamerika og et par år efter til Asien, Stillehavsområdet og Afrika.

I nogle lande indgår de lokale oprindelige folks organisationer i nationale og internationale netværk. Organisationerne har opnået store resultater. Mange steder har de fået skøder på deres jordområder eller særlige uddannelsesprogrammer med udgangspunkt i deres egen kultur. En af de største landvindinger var FN's erklæring fra 2007 om Oprindelige Folks Rettigheder.

Den henviser til deres ret som folk til at bestemme over deres eget liv og naturressourcer. FN's Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder, artikel 3, lyder:

"Oprindelige folk har ret til selvbestemmelse. I kraft af denne ret er de fri til at bestemme deres politiske status og fremme deres økonomiske, sociale og kulturelle udvikling."

Det store flertal af kulturer

Der findes ca. 370 millioner mennesker i verden, som kalder sig oprindelige folk. Det er cirka 4 % af verdens befolkning, og de lever i mere end 70 forskellige lande. De er fordelt på omkring 4.000 grupper med hvert sit sprog og sin kultur. Selvom de oprindelige folk er minoriteter, udgør de dermed ikke mindre end 90 % af verdens kulturelle diversitet.

Fælles for dem er, at de har nogle særlige rettigheder som folk. Hvis et folk i selvalgt isolation blev spurgt, ville de formodentligt fremhæve retten til ikke at blive kontaktet. En shaman kunne fremhæve retten til ikke at få traditionelle og religiøse planter patenteret af udenlandske firmaer eller privatpersoner. Børnene ville måske fokusere på retten til en skole, hvor der undervises på et sprog, som de forstår, og med udgangspunkt i deres egen virkelighed. Stort set alle ville fremhæve retten til territorium, og advokaten i hovedstaden ville typisk fokusere på det juridiske arbejde med at få indarbejdet oprindelige folks rettigheder i landets nationale love, også kaldet ratificering af oprindelige folks rettigheder, og rejse sager ved domstolene for overtrædelse af eget eller andre oprindelige folks rettigheder.

Det er disse rettigheder, baggrunden for dem og oprindelige folks kamp for at få deres rettigheder respekteret, som de følgende kapitler handler om – fortrinsvis med eksempler fra oprindelige folk i Latinamerika.

God læselyst og debat! ■

Oprindelige folk i FN

Vejen til internationale rettigheder

Af Lola García-Alix

” FN anerkendte os ikke. Vores forhold var ikke engang på deres dagsorden. Vi eksisterede ikke. Vi bankede på FN's dør i 1977, og de rørte næsten ikke på sig. I mange år syntes meget lidt at ske. Men nu, hvor vi ser tilbage, kan vi se, hvor langt vi er nået.”

Chief Oren Lyons,
Haudenosaunee-folket.

Oprindelige folks første forsøg på at nå ud til det internationale samfund startede så tidligt som i 1923, hvor Deskaheh, leder og talsmand for Rådet for Iroquoi Forbundet i Canada, rejste til Genève i Schweiz for at informere Folkeforbundet (forløber for FN) om situationen for oprindelige folk i Canada og for at anmode om mægling i deres langvarige konflikt med den canadiske regering.

Efter mange måneders hårdt lobbyarbejde opnåede Iroquoi-lederen støtte fra flere regeringer, deriblandt Holland og Japan, til at præsentere sin sag for Folkeforbundet. Trods alle hans anstrengelser besluttede Folkeforbundet desværre ikke at tage hans sag op med det argument, at de krav, som Deskaheh fremførte, hørte ind under Canadas interne anliggender, og dermed faldt de uden for Folkeforbundets kompetence.

Den canadiske regering tillod ikke Deskaheh at vende tilbage til Canada efter hans rejse til Genève.

I slutningen af 1960'erne og starten af 1970'erne rejste oprindelige folks bevægelser sig i et stort antal lande som svar på de systematiske krænkelse af deres mest basale rettigheder mod den diskriminations- og assimilationspolitik, som vandt frem på den tid.

Oprindelige folk etablerede organisationer på

lokalt, nationalt og regionalt niveau, og der opstod en spirende international interessegruppe af oprindelige folk, som kaldte på det internationale samfunds opmærksomhed, i særdeleshed FN's menneskerettighedsorganer.

Denne spirende internationale interessegruppe af oprindelige folk fik støtte fra et lille antal ikke-statslige organisationer (NGO'er) og fra uafhængige eksperter. Det lykkedes for dem at få FN's Underkommissionen til Forebyggelse af Diskrimination og Beskyttelse af Minoriteter til formelt at begynde at tage oprindelige folks situation op.

Studie af diskrimination mod oprindelige folk

I 1972 bemyndigede FN's Økonomiske og Sociale Råd (ECOSOC) sin underkommission til at foretage et særligt studie af diskrimination mod oprindelige folk. Studiet blev udført mellem 1972 og 1984 og undersøgte et meget bredt spektrum af emner, såsom oprindelig identitet, kultur, lovsystemer, sundhed, boliger, uddannelse, sprog mm. Konklusionerne afspejlede tydeligt det faktum, at de forhold, som verdens oprindelige folk lever under, bidrager til diskrimination på alle studiets forskellige områder. Konklusionerne fra studiet er kendt som Cobo-rapporten, efter Underkommissionens medlem, José Martínez Cobo fra Ecuador, som var ansvarlig for udarbejdelsen.

Arbejdsgruppen for Oprindelige Befolkninger

Som følge af adskillige anbefalinger fra Cobo-rapporten besluttede FN i 1982 at etablere Arbejdsgruppen for Oprindelige Befolkninger, der eksisterede frem til 2006. Fra 1982 til 2006 mødtes Arbejdsgruppen årligt i Genève. Arbejdsgruppen var placeret på det laveste niveau i hie-

rarkiet af FN's menneskerettighedsorganer og udgjordes af i alt fem uafhængige eksperter fra hver af verdens geopolitiske regioner.

Arbejdsgruppens mandat var hovedsageligt at støtte og opmuntre til dialog mellem regeringerne og oprindelige folk, og den havde to hovedopgaver:

- At gøre rede for begivenheder vedrørende fremme og beskyttelse af oprindelige folks menneskerettigheder og grundlæggende friheder.
- At give speciel opmærksomhed til ændringer i internationale standarder vedrørende oprindelige folks menneskerettigheder.

Siden da, og i mere end 20 år, har tusinder af oprindelige folks repræsentanter deltaget i Arbejdsgruppens møder for at gøre opmærksom på deres situation, deres forhåbninger og deres krav. Arbejdsgruppen for Oprindelige Befolkninger var indtil 2000 det væsentligste internationale forum for oprindelige folk fra alle dele af verden.

Arbejdsgruppens mest bemærkelsesværdige præstation har været formuleringen og vedtagelsen af Udkastet til FN's Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder, som blev fremlagt for FN's Menneskerettighedskommission.

FN's Special Rapporteur

Som svar på de vedvarende eksisterende overtrædelser af oprindelige folks rettigheder besluttede FN's Menneskerettighedsråd i 2001 at udpege en Special Rapporteur vedrørende oprindelige folks menneskerettighedssituation.

Special Rapporturen er bemyndiget til at modtage klager fra oprindelige folk, inklusive

Foto: Max Vaterlaus, oprindelige folk fra Nordamerika

forespørgsler om hasteaktioner, at undersøge dem, samt at aflægge besøg i landene, hvorfra klagerne stammer. Derefter kommer Special Rapportøren med anbefalinger til det land, der kræver oprindelige folks menneskerettigheder, og til FN's forskellige menneskerettighedsorganer om, hvilke skridt de bør tage for at afhjælpe krænkelse eller for at undgå fremtidige krænkelse.

Special Rapportørens mandat har utvivlsomt vist sig at være en afgørende mekanisme til at synliggøre oprindelige folks situation i internationalt regi og har åbnet for dialog mellem oprindelige folk, stater og internationale organisationer.

FN's Permanente Forum for Oprindelige Folk
Ideen om et Permanent Forum i FN-systemet til

at varetage emner, som er særlige for oprindelige folk, er tæt forbundet med udviklingen af en international bevægelse for oprindelige folk og med den stigende indflydelse, som oprindelige folk har opnået inden for FN's menneskerettighedsorganer igennem de sidste tre årtier.

Diskussioner om etableringen af et Permanent Forum for Oprindelige Folk i FN-systemet varede næsten et årti. I løbet af disse ti år udviklede det, der oprindeligt virkede som intet mindre end en utopi, sig gradvist til virkelighed, og i 2000 var det muligt at fejre FN's Generalforsamlings etablering af det Permanente Forum for Oprindelige Folk.

Etableringen af det Permanente Forum repræsenterer en historisk milepæl i oprindelige folks kamp igennem de sidste årtier, hvad angår op-

nåelsen af en position i det internationale samfund og evnen til at opnå opmærksomhed omkring deres forhold og krav vedrørende emner, der har direkte betydning for deres fremtid og deres overlevelse som folk.

Det Permanente Forum er enestående på flere måder, måske mest af alt fordi oprindelige folk for første gang i deres historie er på lige fod med medlemmer udpeget af stater i et permanent FN-organ.

Det Permanente Forums overordnede mandat er at undersøge oprindelige folks forhold, hvad angår økonomisk og social udvikling, kultur, miljø, uddannelse, sundhed og menneskerettigheder.

Det Permanente Forum udgøres af 16 uafhængige eksperter og mødes en gang årligt i ti

arbejdsdage, hvor oprindelige folks repræsentanter, regeringer, mellemstatslige organisationer, NGO'er såvel som andre interesserede institutioner eller eksperter deltager.

Læs mere om det Permanente Forum: www.un.org/esa/socdev/unpfii ▶

FN's tiår for verdens oprindelige folk

I december 1992 erklærede FN's Generalforsamling året 1993 for "Det Internationale År for Verdens Oprindelige Folk." I slutningen af samme år bekendtgjorde Generalforsamlingen på anbefaling af Verdenskonferencen for Menneskerettigheder "Det Internationale Tiår for Verdens Oprindelige Folk" (1995-2004). Formålet med tiåret var først og fremmest vedtagelsen af udkastet til Erklæringen om Oprindelige Folks Rettigheder og etableringen af Det Permanente Forum for Oprindelige Folk i FN-systemet.

Desværre blev den første hovedmålsætning, vedtagelsen af en Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder, ikke opfyldt i det første tiår.

I december 2004 bekendtgjorde FN's Generalforsamling derfor "Det Andet Internationale Tiår for Verdens Oprindelige Folk", som begyndte 1. januar 2005.

FN-erklæringen om Oprindelige Folks Rettigheder

Den 13. september 2007 vedtog FN's Generalforsamling Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder. Kun Canada, Australien, New Zealand og USA stemte imod, mens 144 stater stemte for.

FN's Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder er et produkt af en enestående forhandlingsproces mellem stater og oprindelige folk selv. Erklæringen anerkender den brede vifte af oprindelige folks basale menneskerettigheder og grundlæggende friheder. Blandt disse er retten til uidskrænket selvbestemmelse, en umistelig kollektiv ret til ejerskab, brug af og kontrol over jord, territorier og andre naturressourcer, deres rettigheder i form af bevarelse af og udvikling af deres egne politiske, religiøse, kulturelle og uddannelsesmæssige institutioner sammen med en beskyttelse af deres kulturelle og intellektuelle ejendom.

Erklæringen understreger betingelsen om forudgående information og samtykke fra oprindelige folk såvel som meningsfyldt deltagelse i aktiviteter af alle slags, som har indflydelse på oprindelige folk, deres ejendom og territorier. Den omfatter også betingelser om retfærdig og rimelig kompensation for krænkelse af de rettigheder, der er anerkendt i erklæringen, og etablerer garantier mod etnisk udrensning og folkedrab.

Foto: Maximiliand Falla, aymara i Bolivia

FN's Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder tilvejebringer en god ramme for at imødegå fortidens fejltagelser og en vision for fremtidigt samarbejde og partnerskab mellem stater og oprindelige folk på grundlag af ret-

færdighed og respekt for alle menneskers rettigheder. Læs mere om FN og oprindelige folks rettigheder på: www.un.dk/Danish/oprindelige_folk ►

FN's Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder

Erklæringen fremhæver, at rettighederne nævnt i den udgør minimumstandarder for overlevelsen af og velværet for verdens oprindelige folk.

Erklæringen består af 46 artikler, som kan inddeles i 9 hovedkomponenter:

- Del 1: Retten til selvbestemmelse, deltagelse i det offentlige liv, nationalitet og frihed fra diskrimination.
- Del 2: Trusler mod oprindelige folks overlevelse som særskilte folk.
- Del 3: Kulturel, religiøs, åndelig og sproglig identitet af oprindelige folk.
- Del 4: Uddannelses-, informations- og arbejdsrettigheder.

- Del 5: Rettigheder til deltagelse, udvikling og andre sociale og økonomiske rettigheder.
- Del 6: Jord- og ressourcerettigheder.
- Del 7: Udøvelsen af selvbestemmelse samt oprindelige institutioner.
- Del 8 og 9: Den effektive implementering af erklæringen og generelle konkluderende forholdsregler.

Læs FN's Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder i sin fulde længde på: www.ohchr.org/english/issues/indigenous/declaration.htm ►

Territoriale rettigheder

"Uden territorium er vi intet," John Solis, Emberá i Panama

Af Claus Kjærby og Nikolaj Bro Moseholm

Retten til territorium er og bliver oprindelige folks vigtigste krav. Det skyldes, at uden et fysisk rum til at udøve deres ret til selvbestemmelse som folk er denne eller deres øvrige rettigheder yderst teoretiske. En anden vigtig årsag til, at retten til territorium er helt central, er, at den konkrete jord og natur hvor oprindelige folk har levet i utallige generationer, er uadskilleligt forbundet med deres religion, kultur og identitet. Endvidere er territoriet

livsgrundlaget for oprindelige folk som kilde til f.eks. jagt, fiskeri, landbrug, medicin og materialer til huse og både.

Både internationalt og nationalt har oprindelige folk efterhånden fået tilkæmpet sig fælles ret til både at eje og regere deres traditionelle territorier, i hvert tilfælde så længe de ikke løsriver sig fra landet. Dette blev endelig fastslået af FN's Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder i 2007.

Hvad er et territorium?

De oprindelige folks egne regeringsmodeller er lige så forskellige som hvert folk er fra hinanden. Der er dog som regel alligevel nogle fælles kendetegn i det, som kaldes *territorial regeringsførelse*.

Til sammenligning med en dansk kommune er et territorium ikke blot en politisk administrativ enhed begrænset af ydre politiske valgkredse. Et praktisk eksempel er, at kommuner og valgkredse administrativt kan ændres (som vi har gjort det mange gange i Danmark), og det medfører normalt kun tilpasningsproblemer på meget kort sigt. Hvis man derimod reducerer eller ændrer grænserne på et oprindeligt folks territorium, får det hurtigt meget negative konsekvenser økonomisk, socialt og kulturelt. Oprindelige folks territorier gennem århundreders historie er grundlaget for, at et folk kan overleve økonomisk og kulturelt. Alle nødvendige naturressourcer findes i forskellige dele af territoriet og uanset, hvor man bor i det, har man adgang til dem, fordi der er fælles ejerskab både til ressourcerne

og territoriet. I moderne kommuner er jorden delt op i individuelle private grunde, og f.eks. mad og byggevarer kommer hvor som helst fra i verden.

Territorier er ikke kun et geografisk areal. De har også en tidsmæssig eller historisk udstrækning. Hændelser, der er sket i fortiden på bestemte steder, er med til at bestemme, hvortil territoriet går, og spiller en vigtig rolle i territoriet. Det samme gør sig gældende for religiøse steder. Det kan f.eks. være pattedyrs foretrukne fødesteder, hvor der typisk er jagtforbud, hvilket er en mekanisme, der hjælper med at regulere vildtbestanden.

Et andet eksempel fra Rama-folket ved Caribiens kyst i Nicaragua er deres tradition med at begrave navlestrengen af deres nyfødte børn og plante et træ oven på stedet. Forestil dig selv, hvad det betyder, hvis dette træ ikke inkluderes i territoriet eller bliver fældet af en tilfældig kolonist.

Men andre og mere abstrakte forhold kan også have betydning, såsom regntider og vandstande, forholdet til undergrunden og naturen i det hele taget. Kandozi-folket i Peruansk Amazonas lever f.eks. i et område, der oversvømmes hvert år, og ifølge dem selv bor de på en balsatømmerflåde (landarealet) i et territorium (vandarealet), der udvider og indskrænker sig afhængig af årstiden, ligesom en knyttnæve der åbner og lukker sig. Det betyder, at grænserne ikke engang er faste.

Den største sø i Amazonjunglen, som nu kaldes Rimachi, hedder i virkeligheden "Musa Karusha". I Kandoziernes skabelsesberetning er søen en ø, som drejede rundt om sin egen akse og derfor nu ligger begravet under søen. Kandozierne kæmper derfor hårdt for at få søen anerkendt som en del af deres landterritorium.

Mange oprindelige folk mener desuden, at elementer i naturen, såsom dyr og planter, har rettigheder ligesom mennesker, hvilket der også skal tages højde for. Det hellige træ, Wanamei, fortæller os, hvordan Harakmbut-folket ved foden af Andesbjergene i Peru blev til, og selvom dette træ ikke engang eksisterer for vores øjne, er historien om Wanamei med til at fortælle, hvordan dette folks territorium ser ud.

Men det er jo ikke til at forholde sig til - vil mange måske sige. Men det er man nødt til, hvis de oprindelige folks synspunkter og verdensbilleder skal forstås og respekteres. Der er gode grunde til at arbejde med antropologer og oprindelige folk selv, når man skal definere deres territorier. Det er ikke nok, som i vores verden, blot at stille med en landmåler.

Kollektiv ret til territorium

En anden udbredt opfattelse, som har fået mange oprindelige folk til at tøve med at kræve skøde på deres *jord*, er det faktum, at de ikke i samme grad

som den vestlige verden traditionelt har opfattet naturen som en simpel og sjælløs (økonomisk) ressource, som nogen kan købe og eje, men derimod ophavet til os alle. Pachamama, som quechua-folket i Bolivia kalder jorden, betyder Moder Jord. På de fleste oprindelige folks sprog kan deres ord for jord oversættes til Moder Jord, moderkagen eller lignende. Ifølge deres traditionelle verdensbillede giver det således ikke mening, at de selv eller andre kan eje deres egen moder eller moderkage.

De fleste oprindelige folk er i dag dog klar over, at hvis de skal forsvare deres egne kulturer og verdensbilleder, er de som det første nødt til at gå på kompromis med deres moral og søge ejerskab til jorden i mere vestlig juridisk forstand. Til gengæld søger de, hvor det er muligt, at opnå kollektivt ejerskab til jorden som folk. Dette krav er helt centralt, da individuel jord kan sælges af den enkelte.

I mange lande forsøger den herskende politiske elite at overtale oprindelige folk til at kræve individuel ret til jordlodder, hvorefter den selv samme elite forsøger at købe jorden af dem. Da ca. 80 % af de oprindelige folk lever under FN's fattigdomsgrænse rent økonomisk med mindre end 2 \$ om dagen at leve for, kan et tilbud på blot et par hundrede dollars for jorden virke fristende. Desuden er mange oprindelige folk vant til at flytte rundt i regnskoven for ikke at udpine jorden og jagten og regner med at kunne fortsætte dette, når de sælger deres jord. Men de frie områder indskrænkes på denne måde, og de oprindelige folk ender jordløse for altid, da de ikke kan kræve jord fra regeringen to gange. I disse tilfælde må de søge mod byens slumkvarterer i forsøg på at overleve.

Derimod kan et kollektivt territorium normalt ikke sælges, da ingen har bemyndigelse til dette. På samme måde som ingen har bemyndigelse til at sælge territoriet Danmark. Kollektivt territorium sikrer også, at oprindelige folk frit kan flytte rundt i territoriet, som de plejer. Derfor er opnåelse af kollektivt territorium et ekstremt vigtigt og langsigtet resultat for oprindelige folk, når det lykkes.

Trusler mod territoriet

Ud over forståelsen af disse anderledes begreber om natur og territorium er der en række andre faktorer, som er afgørende for, om oprindelige folks territoriale regeringsførelse respekteres og fungerer. Det er f.eks. afgørende at den nationale regering og de eventuelle territoriale naboer juridisk set anerkender autoriteterne og det kollektive ejerskabet til territoriet. Dette kan dog være svært at opnå på grund af politiske og økonomiske interesser forbundet til naturressourcekoncessioner og større infrastrukturprojekter. Rama-folket i Nicaragua kæmper eksempelvis for at få

skøde på deres territorium. Men da der er planer om at lave en ny "Panama-kanal" netop her, har de nationale myndigheder i praksis meget svært ved at acceptere dette krav. Og i Panama har emberá- og wounaan-folkene store problemer med at få anerkendt deres territorium, bl.a. fordi regeringen i landet har planer om at videreføre den panamerikanske motorvej netop gennem deres territorium.

I Amazonas er anlæggelsen af veje den største indirekte årsag til rydning af regnskoven. Det skyldes, at veje giver adgang til de ellers ufremkommelige områder. Og med vejene kommer et bredt spektrum af interesser, som alle bidrager til rydning og forurening af skoven. Når regnskoven forsvinder, forsvinder oprindelige folks traditionelle livsgrundlag også.

Rydning af regnskoven er dybest set et fattigdomsproblem. Fattige mennesker flytter til regnskoven på flugt fra f.eks. sult, borgerkrige og guerillaer, og fordi de ikke har adgang til landbrugsjord andre steder i landet. Regnskoven egner sig imidlertid ikke til intensivt landbrug, da jorden hurtigt bliver udpint og eroderer, så nye områder må ryddes til landbrug i fattige menneskers kamp for at overleve.

I de tilfælde, hvor menneskerne i og omkring regnskoven rent faktisk selv har en strategi for sameksistens og bevarelse af regnskoven – som regel oprindelige folk – kan det være yderst vanskeligt for dem at forsvare sig selv og regnskoven over for indtrængende kommercielle interesser, såsom tømmerindustrien, mine- og olieindustrien samt dele af turistindustrien. Langt det meste regnskov ligger i fattige lande, hvor regeringen har hårdt brug for pengene fra de værdier, som kan udvindes i regnskoven, til at pynte på statens budget og betale af på deres gæld til de rige lande. Således bliver oprindelige folk i regnskoven stadig mere pressede i forhold til deres livsgrundlag og rettigheder som folk.

Ved nybyggernes invasion, de udenlandske selskabers indtrængning eller på grund af væbnet konflikt har de oprindelige folk mistet store jordområder, som er skyld i en stigende migration og urbanisering i de store byer. Emberá fra Colombia har f.eks. forladt deres oprindelige områder, hvor der skulle bygges et elektrisk vandværk, nu bor de i byerne og overlever i slumområderne. Flertallet af Aymaraerne fra Bolivia har forladt deres jordområder på landet og er flyttet til La Paz, fordi jorden er udpint. I Ecuador har olieselskaberne forurenset så meget i huaoraniernes territorium, at de kan gå på floden - mod byen.

De lever generelt alle som meget marginaliserede befolkningsgrupper i byerne med den største fattigdomsrate. Oprindelige folk i byerne har mistet adgangen til deres områder og kan

ikke længere jage eller dyrke deres jord, men må i stedet arbejde i byggeindustrien eller som stuepiger for de rige under miserable forhold og med store alkoholproblemer, kriminalitet og prostitution.

Selv i de tilfælde, hvor oprindelige folk har fået anerkendt og tituleret deres territorium rent juridisk, er det sjældent, at deres territorium bliver respekteret i praksis. Der er stadig behov for at forsvare territoriet over for vejbyggerier og ind-

trængende nybyggere, farmere, bio-pirater, tømmer-, mine- olieselskaber etc.

Retten til territorium for oprindelige folk omfatter brugsretten til jorden, hvorimod undergrunden per definition stadig tilhører staten. Således står de oprindelige folk juridisk stærkt i deres forsvar over for f.eks. vejbyggerier, indtrængende nybyggere, farmere og tømmersekskaber i deres territorium, hvorimod det kan være meget vanskeligt for oprindelige folk at

Foto: Oil Watch - arkiv, Huaorani i Ecuador

Foto: Nikolaj Bro Moseholm

beskytte deres territorium over for mine- og oilelskaber, som samarbejder med staten.

Det kan dog ikke lade sig gøre at udvinde mineraler fra undergrunden i et territorium uden adgang til jorden, som tilhører de oprindelige folk. Det giver oprindelige folk med territorium mulighed for at stille krav til industrierne om anvendelse af udvindings-teknologier, som begrænser miljøskaderne mest muligt, udvisning af respekt for sociale og kulturelle aspekter samt muligheden for at kræve en økonomisk kompensation for industriernes tilstedeværelse i deres territorium.

Legalisering af territorium til oprindelige folk kan sætte en stopper for yderligere forværring af deres levevilkår og er den vigtigste forudsætning for, at oprindelige folk kan tage initiativer til forbedring af deres livskvalitet i fremtiden. Men legalisering af territorium løser ikke i sig selv fattigdomsproblemer og manglende adgang til basale ydelser fra staten inden for f.eks. lokale økonomiske udviklingsinitiativer, handel, uddannelse, sundhed og transport. Det er således ofte afgørende for oprindelige folk at skaffe indtægter til at kunne forsvare deres territorium og forbedre deres levevilkår.

Oprindelige folks økonomiske udvikling

Rydning af regnskoven er, som beskrevet, først og fremmest dikteret af økonomiske interesser. Derfor er økonomiske alternativer til udvindingsindustriernes ofte meget destruktive og kortsigtede tømmerhugst, minedrift og olieudvinding i regnskoven af afgørende betydning for regnskovens bevarelse. Et alternativ til den kortsigtede tømmerhugst er bæredygtigt kommercielt skovbrug, som flere oprindelige folk er begyndt at beskæftige sig med.

Et andet alternativ er øko- og etnoturisme, hvor turister betaler for at nyde regnskoven, som den er, og lære af oprindelige folk i stedet for at udrydde begge. Det kan generere direkte økonomiske ressourcer til de oprindelige folks territoriale forsvar og være med til at styrke det langsigtede økonomiske argument for bevarelsen af regnskoven.

Selvom oprindelige folks territorium ikke kun har et produktivt formål for dem, har de i stigende grad defineret produktive og kommercielle aktiviteter i deres territorier.

Det er dog afgørende, at territoriets befolkning identificerer sig med territoriet. Specielt

yngre mænd påvirkes og tiltrækkes i dag af moderne goder og livsstil, som ingen særlig mening har i deres traditionelle verden. Prisen er, at de mister viden om naturen, og uden den har skoven ikke den samme værdi længere. Man kan forestille sig følgende ligning: Naturligt element + menneskelig viden = naturressource.

I praksis forklarer denne ligning, hvorfor regnskove for mange danskere blot forekommer at være et smukt syn eller et stort grønt tæppe, men for oprindelige folk repræsenterer alt, hvad de behøver. Vi besidder ganske enkelt ikke den viden, der skal til for at se alle de ressourcer og udnyttelsesmuligheder, den har om f.eks. planter, som kan bruges til medicin eller bestemte palmeblade, der egner sig til tagkonstruktion.

Harakmbut-folket tog problemet med ungdommen alvorligt og dannede derfor et økoturismebureau opkaldt efter det tidligere omtalte hellige træ, Wanamei. De ældste viste de yngre rundt på flere dages vandringer ad gamle stier og til historiske steder og lærte færdigheder fra sig, som de besøgende turister siden har været imponeret over at få fremvist. Som konsekvens fik traditionel viden og kendskabet til territori-

ets ressourcer igen værdi, og moderne vestlige turister så oven i købet op til de unge guider. Det medførte, at de unge også blev aktive i kampen for anerkendelsen af territoriet og ønskede at deltage i beslutningerne omkring dets fremtid. Fokus på bæredygtig produktion og indtægtsgenerering tjener således flere forskellige formål, såsom forsvar af territoriet, produktion og forbedring af oprindelige folks livskvalitet inden for sundhed, uddannelse, kultur og kommunikation, opbygning af en bæredygtig økonomi m.m.

Oprindelige folk og fredet natur

I Latinamerika mener de fleste landes regeringer, at oprindelige folk er ude af stand til at administrere deres traditionelle territorier, herunder forvaltning af naturressourcerne.

Oprindelige folk selv spørger tilbage, hvordan det så kan være at hovedparten af deres territorier er blevet etableret som fredede arealer inden for de sidste 20 år af de selv samme regeringer? Om det ikke netop er, fordi oprindelige folks territorier er de eneste naturområder tilbage, som er værd at frede og beskytte for deres velbevarede økosystemer og biologisk diversitet?

Oprindelige folk har deres egne forvaltningsplaner i form af opdeling af territorier til boliger,

dyrkning og braklægning, jagt og fiskeri, medicindsamling, områder, hvor der må fælles træer, områder, hvor turister må komme, og områder, som ikke må benyttes af miljømæssige eller religiøse årsager. Disse forvaltningsplaner er med til at bevare skovenes biodiversitet.

De nationale regeringer freder oprindelige folks regnskove, paradisiske øgrupper og bjergene med det formål at udvikle turisme projekter, naturbeskyttelse eller forskning.

I visse tilfælde betyder disse nationale politikker, at oprindelige folk tvinges af fredningsmyndighederne til at flytte ud af deres territorier eller forbydes at jage, samle, fiske og dyrke landbrug som hidtil.

Rama-folket ved Caribiens kyst i Nicaragua er kun 1.500 personer og har inden for de sidste 20 år oplevet en invasion af 15.000 kolonister. Ramaerne anerkender, at territoriet er ude af kontrol, og frygter alvorligt, at de snart bliver presset helt ud i havet af kolonisterne.

Emberá- og wounaan-folkenes territorium i Panama bliver fra den ene side presset af kolonister i form af nybyggere og fra den anden side af den colombianske guerilla, som flygter ind over Panamas grænser og gør livet usikkert for alle,

der nærmer sig. Samtidig har regeringen erklæret deres territorium for nationalpark med fredningsbestemmelser, som forbyder de selv samme oprindelige folk at jage og fiske m.m. i deres territorium.

Samtidig gør regeringen ikke noget nævneværdigt for at forhindre indtrængen fra fremmede i territoriet for emberá og wounaans, som er de eneste, der effektivt overvåger området, trods stående appel om støtte til dette. Denne situation er typisk i oprindelige folks territorier og et klart udtryk for diskrimination af oprindelige folk. Men at blive kategoriseret som fredet område kan også være en fordel.

Rama-folket i Nicaragua forsøger at drage fordel af, at hele deres territorium er erklæret fredet areal, og inviterer til samarbejde med fredningsmyndighederne om at begrænse ulovlig indtrængen. Desuden tilbyder de kolonisterne at formalisere deres tilstedeværelse ved, at rama-folket overraskende nok giver kolonisterne ret til at leve, hvor de bor nu. Til gengæld skal de anerkende, at de befinder sig i et oprindeligt folks territorium, at de samarbejder imod yderligere destruktion af naturen og involverer sig som vagter imod yderligere kolonisering.

ILO Konvention nr. 169

Den Internationale Arbejdsorganisation (ILO) godkendte Konvention nr. 169 vedrørende oprindelige folk og stammefolk i selvstændige stater i 1989. Konventionen er et vigtigt instrument, som beskytter og forsvare de oprindelige folk i forhold til trusler mod deres territorium. I konventionen understreges retten til at blive konsulteret, informeret og stille krav i forbindelse med staten eller selskabers ønsker om udvinding af naturressourcer i oprindelige folks territorium.

Artikel 6 understreger at:

1. Ved gennemførelser af bestemmelserne i denne konvention skal regeringerne:

- a) konsultere de pågældende folk, gennem passende procedurer og særligt gennem deres repræsentative institutioner, når man overvejer lovgivningsmæssige eller administrative foranstaltninger, der kan berøre dem direkte,
- b) gennemføre foranstaltninger, der sikrer, at disse folk frit kan deltage - i mindst samme omfang som andre sektorer i befolkningen - på alle niveauer i beslutningsprocessen i administrative, folkevalgte og andre organer, der er ansvarlige for politikker og programmer, der vedrører dem.

Regeringer, som har underskrevet Konvention nr. 169 har pligt til at garantere disse processer. Derfor bruger oprindelige folk ofte konventionen i konfliktsituationer. Konventionen suppleres af FN's Erklæring om Oprindelige Folks rettigheder.

I Peru giver lovene ikke mulighed for, at et samlet folk får et fællesskøde på et territorium. Harakmbut-folket valgte derfor en helt anden strategi. Modsat normalen arbejdede de for at få deres historiske territorium etableret som et fredet areal, som dog skulle administreres af dem selv. Det før omtalte turismeinitiativ hjalp dem i disse forhandlinger, fordi den nationale regering også var interesseret i, at turister kom til landet på grund af et stort behov for udenlandsk valuta.

Formelt eller reelt demokrati?

Hvert folk og kultur har sin egen måde at planlægge, forvalte ressourcer, tage beslutninger og organisere sig på. Hvis disse forhold ikke respekteres, er det diskrimination af de oprindelige folk, hvilket i sig selv er et brud på menneskerettighederne.

Hvis man sammenligner territorial regeringførelse med moderne vestlige regeringsmodeller, oplever man hurtigt en forskel på, hvordan demokrati opfattes. Selvom politiske beslutninger tages både i danske kommuner og oprindelige folks territorier af autoriteter, der reelt repræsenterer befolkningen, er oprindelige folks autoriteter ikke nødvendigvis valgt demokratisk. Personer med livslange erfaringer inddrages nogle

gange automatisk i ældsteråd med afgørende beslutningskompetence, og lederskab kan gå i arv. I nutiden er praksis dog, at yngre med kendskab til det spanske sprog og den moderne verden også inddrages som territoriale autoriteter. Dette er vigtigt for at kunne begå sig i politiske forhandlinger.

Der findes også situationer, som hos det omtalte Harakmbut-folk i Peru, hvor en person besidder evnen til at tyde drømme om dyrevildtets behov og bestand, hvorfor vedkommende ender med en næsten enevældig rolle i forvaltningen af jagt og dyreliv i territoriet.

Det kan være svært at få oprindelige folk engageret i officielle lokale og nationale valgprocesser. De identificerer sig ofte ikke med det kommunale eller statslige politiske system og er derfor også ofte uden reelle repræsentanter i kommunestrukturerne eller staten. Der er dog enkelte undtagelser fra dette, som f.eks. i Ecuador og Bolivia, hvor oprindelige folk er gået målrettet mod direkte indflydelse i den nationale regering med ganske betydelig succes. Således blev aymara-lederen, Evo Morales, i 2005 valgt med over 52 % af stemmerne som præsident i Bolivia. Dermed blev han den første repræsentant

for et oprindeligt folk valgt som præsident i et latinamerikansk land. Bolivia og Ecuador er dog atypiske lande, da oprindelige folk til sammen næsten eller helt repræsenterer majoriteten af landets befolkning.

Det vigtigste i ledelsen af oprindelige folks territorier er dog ikke nødvendigvis det formelle demokrati med lige adgang til at vælge og blive valgt. Det er derimod det reelle demokrati, hvilket indebærer at territorierne i praksis forvaltes til alles gode, således at naturens og territoriets befolkning fungerer i harmoni igennem mange generationer.

Ikke alene har oprindelige folk ret til at regere deres territorier, de er ofte også de bedste til det. Et godt eksempel er rama-folket ved Nicaraguas caribiske kyst, der i alliance med efterkommere af afrikanske slaver har fået deres autoriteter officielt anerkendt som en territorial regering og nu er i færd med at planlægge et uddannelsessystem i harmoni med netop deres territoriale og kulturelle virkelighed. ■

Foto: Claus Kjærby, kandozi i Peru

Retten til uddannelse på eget sprog

- med udgangspunkt i egen kultur

Af Jette Luna

Forestil dig at begynde i skolen den første dag fuld af spænding og forventninger, og læreren begynder med at tale et sprog, du ikke forstår.

For de oprindelige folk i Latinamerika har det været en sej, men meget vigtig kamp at opnå retten til en tosproget interkulturel undervisning. En sådan undervisning har til formål at sikre de oprindelige folk undervisning på deres modersmål samt inddragelse af deres kultur, historie og verdensbillede. Samtidig er målet, at undervisningen skal give eleverne mulighed for positiv udvikling af selvværd og identitet.

Umiddelbart kan man undre sig over, at det har været nødvendigt at kæmpe for lige netop denne ret. For majoriteten af folk i verden er det en selvfølge, at den undervisning, de modtager i grundskolen, foregår på et sprog, der også er deres modersmål, og at undervisningen tager udgangspunkt i den virkelighed og kultur, der omgiver dem. Men for de mange forskellige folk i Latinamerika medførte europæernes kolonisering en opbygning af en skole, der både var fremmedgørende og ekskluderende. I denne skole var der ikke plads til eller ønske om at inddrage deres historie og kultur og heller ikke deres sprog - det sprog, de brugte både blandt familie og lokalsamfund. Kort sagt ønskede man fra kolonimagtens side at udvikle nye etsprogede og monokulturelle stater, og man så mangfoldighed og flersproglighed som en hindring for dette.

En sådan skolegang har ført til, at de oprindelige folk i Latinamerika har et betydeligt lavere uddannelsesniveau end de spanske efterkommere, og at flere af de oprindelige folks sprog

og kultur er gået tabt. Ved indførelsen af en tosproget interkulturel undervisning har man i flere lande forsøgt at vende denne udvikling, men til stadighed er det en kamp for de oprindelige folk at opnå ikke blot en formel, men en reel ret til en sådan undervisning. For et er, hvad der formelt er nedfældet i konventioner og aftaler, et andet er, hvad der reelt foregår i undervisningen i skolerne.

Sprog og status

Umiddelbart er det i Latinamerika i dag ikke svært at finde opbakning til udvikling af en tosproget interkulturel undervisning, for det at kunne flere sprog har generelt høj status. Flere private skoler - de skoler, som den hvide middelklasse og overklasse sender deres børn til - reklamerer oven i købet med, at de udbyder tosproget interkulturel undervisning. Og ofte er deres argument, at det i en global verden er godt at kunne flere sprog og kende til andre kulturer. Men de sprog, undervisningen foregår på i disse skoler, er ofte spansk og engelsk - eller et andet europæisk sprog. Undervisning på de oprindelige folks sprog er utænkeligt og ikke noget, man forbinder med tosproget interkulturel undervisning.

De oprindelige folk har mange erfaringer med, at sprog har forskellig status, og at spansk og engelsk har betydelig højere status end de sprog de taler. Det er derfor ikke deres sprog, man refererer til, når vigtigheden af at kunne sprog kommer på banen.

Ofte bliver de oprindelige folks sprog omtalt som *dialekter* og ikke som rigtige, selvstændige sprog, og der er mange fordomme om, hvor lidt

Foto: Nikolaj Bro Moseholm, chiman i Bolivias lavland

de egentlig kan bruge disse sprog til.

Flere af de oprindelige folks sprog er der endnu ikke udviklet skriftsprog til, og også dette er med til at give dem en lavere status. Mange mener, at man både skal kunne læse og skrive et sprog, før at det kan være et *rigtigt sprog*, og før det kan bruges i en undervisning.

På en engelsk privatskole i Lima sagde en peruansk lærer til en 14-årig elev med dansk som modersmål:

"Hvor er det ærgerligt, at du har dansk som modersmål."

Da eleven undrende spurgte, hvorfor læreren mente det var ærgerligt, svarede læreren:

"Jamen, dansk... Det kan man jo ikke bruge til noget."

Læreren mente, at eleven ville være bedre stillet med engelsk eller spansk som modersmål.

Havde eleven haft et af de oprindelige folks sprog som modersmål, er det ikke sikkert, han havde undret sig over lærerens kommentar og svar. Mange af disse elever har gennem deres skolegang både indirekte og direkte fået at vide, at deres sprog ikke dur til noget, og de ved, at mange i samfundet oplever det som et tilbageskridt, at de oprindelige folk bliver ved med at ytre et ønske om en national tosproget interkulturel undervisning.

"Det er svært at se, hvordan Peru kan blive 'et land med et folk', når de [de oprindelige folk] bliver ved med at kræve undervisning på deres eget sprog."

Sådan udtalte en spansktalende hvid lærer sig, og han mente, at en sådan undervisning var med til at dele i stedet for at forene samfundet. Læreren underviste udelukkende achuar-børn i en skole i Amazonasområdet i Peru.

Tosprogethed og faglighed

Utallige undersøgelser fortæller om vigtigheden af, at tosprogede børn modtager undervisning på deres modersmål. I 2001 viste en stor amerikansk undersøgelse entydigt, at tosprogede børn, der modtager undervisning på deres modersmål, klarer sig fagligt markant bedre end tosprogede børn, der udelukkende modtager undervisning på deres andetsprog. Men undervisning på modersmål er et varmt politisk emne, og ofte bliver faglighed og politik blandet sammen, så der skal mere end store undersøgelser til for at sikre tosprogede børn undervisning på deres modersmål.

Også i Danmark kan dette tema få sindene i kog. I 2002 fjernede den danske regering statsstøtten til modersmålsundervisningen, og det førte til, at mange lokalpolitikere rundt om i de forskellige kommuner sløjfede støtten til denne undervisning. Daværende undervisningsminister Ulla

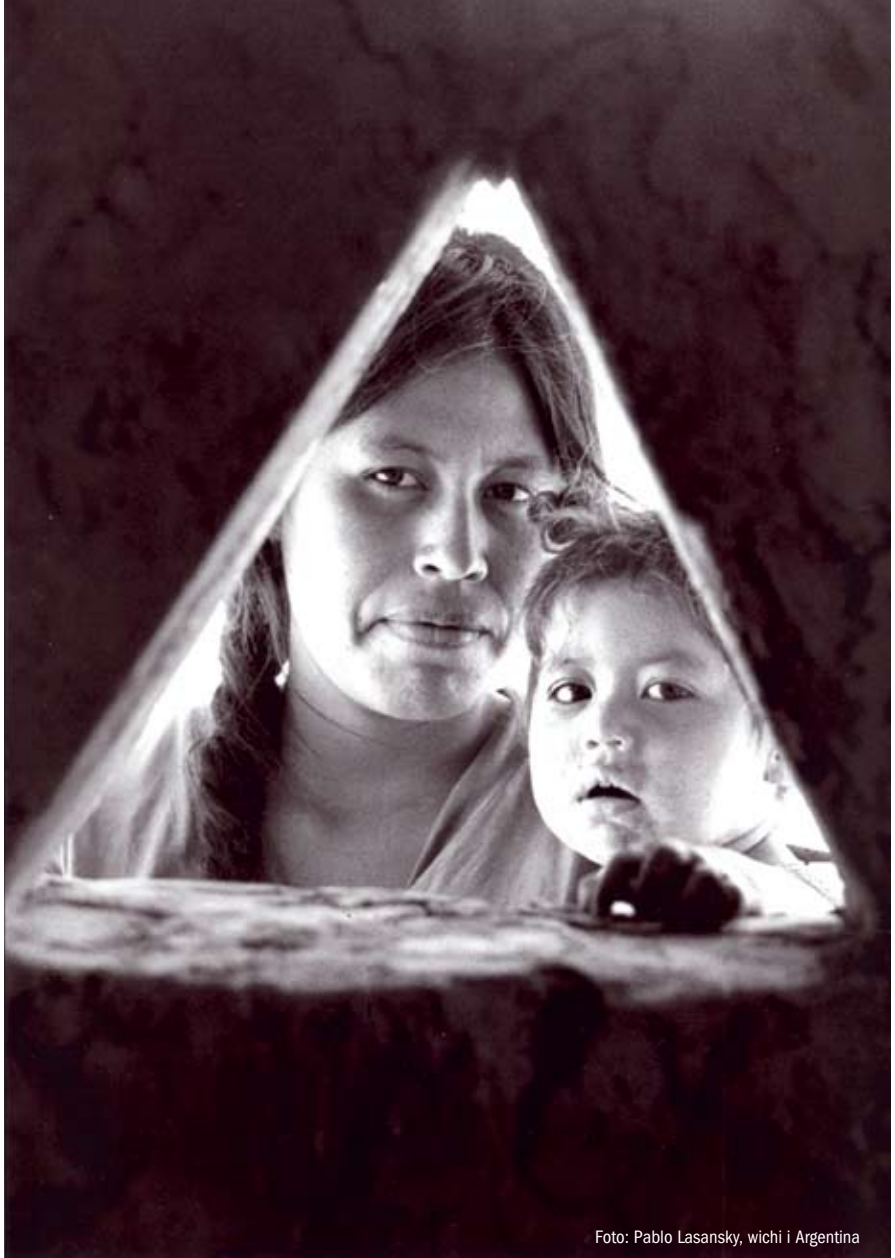

Foto: Pablo Lasansky, wichi i Argentina

Tørnæs' begrundelse var, at det ikke var entydigt bevist, at modersmålsundervisningen førte til større faglighed og bedre integration, og der var derfor ingen grund til at bruge statens penge til dette område. Pengene, man sparede, skulle så bruges til mere danskundervisning af de tosprogede elever.

Det er dog ikke alle tosprogede børn i Danmark, der blev ramt af denne nedlæggelse. På grund af internationale konventioner, som Danmark har indgået, skal kommunerne fortsat udbyde modersmålsundervisning til børn, hvor mindst en af forældrene enten er statsborger i et andet EU-land, fra et land, som er omfattet af aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde eller stammer fra Færøerne eller Grønland.

Retten til undervisning på modersmål er på

denne måde gået fra at være en ret gældende for alle tosprogede børn til noget, kun *nogle* børn har ret til. I praksis kom betyder det, at et barn fra Spanien med spansk som modersmål, kan få tilbudt modersmålsundervisning, mens et barn fra Latinamerika, ligeledes med spansk som modersmål, kan nægtes samme ret.

Undervisning på modersmål bliver således nu bestemt ud fra indgåede konventioner og ikke med udgangspunkt i faglighed og pædagogik.

Retten til interkulturel undervisning

For mange børn er det en stor udfordring både at skulle lære et nyt sprog og lære på et nyt sprog, og udfordringen bliver endnu større, hvis de lærere, der underviser dem, ikke har nogen viden om tosprogethed og tilegnelse af andensprog og måske heller ikke interesse for undervisningen af dem.

Foto: Pablo Lasansky, wichi i Argentina

Majoriteten af tosprogede børn i Latinamerika bliver undervist af lærere, der ingen viden har om hverken deres sprog eller kultur, og som måske allerhelst ville undervise andre børn end lige netop dem. For lærere, der ikke selv tilhører et oprindeligt folk, har det ikke høj status at undervise disse børn. Ikke sjældent fører lærernes manglende uddannelse inden for området til, at misforståelser og fordomme og myter om børnenes intellektuelle formåen opstår.

"Børnene forstår ikke rigtig noget, de kan ikke rigtig noget. Achuar-børnene kender jo kun til livet i deres landsbyer, de kommer jo aldrig nogen steder, de kan ikke rigtig tale med om noget".

Denne lærer syntes, det var en stor udfordring at undervise achuar-børn. De temaer, han gerne ville undervise dem i, kunne de ikke tale med om. Læreren brugte bl.a. et undervisningsmateriale, der var sponsoreret af et olieselskab, og som havde et afsnit, der handlede om forurening af lokalområdet. Det fortalte, hvor vigtigt det er ikke at smide papir på jorden, når man går tur i

parken, men at smide det i de dertil indrettede skraldespande, samt om vigtigheden af at vaske hænder, inden man sætter sig til bords og børste tænder og tage et brusebad om morgenen. Tegningerne, der underbyggede teksterne, viste en pæn velfriseret dreng, der samlede papir op i parken, og samme dreng, der sad ved et pænt veldækket bord.

Både tekst og tegninger fortalte om et liv, der ligger langt væk fra disse achuar-børns virkelighed. Der, hvor de bor, er der ingen parker, men en stor regnskov, ingen veldækkede borde, da måltiderne bliver indtaget på gulvet i hytterne, og ingen brusebade, da badning foregår i floderne. Sådan et materiale får ikke børn i tale, men kan være med til at bekræfte en lærer i, at børnene ikke ved noget om noget som helst.

Men ofte er de oprindelige folk ikke repræsenterede i de nationale undervisningsmaterialer i Latinamerika. Når de en sjælden gang er tilstede, optræder de som fattige og beskidte tigere i storbyens gader eller som eksotiske far-

vestrålende folk, der lever et liv i harmoni med naturen. Desuden er de ofte omtalt i stereotyper såsom:

"Indianerne fra Andesbjergene er lukkede og meget svære at komme i kontakt med, hvorimod indianere fra regnskoven er åbne og varme folk. Men er du først blevet ven med en indianer, har du en ven for livet."

For de oprindelige folk er det et stort problem, at de undervisningsmaterialer, børn bruger i skolen, ikke omhandler og illustrerer det liv, de lever, ikke viser mangfoldigheden i det land, de bor i, og ikke får dem til at fremstå som ligeværdige medborgere.

En tosproget interkulturel undervisning vil kunne rette op på denne ulighed, men det kræver, at andre end blot de oprindelige folk kæmper for retten til en sådan undervisning. Udvikling af flerkulturelle og flersproglige samfund med plads til alle, uanset oprindelse og etnicitet, kræver medvirken af alle. ■

Turen til medicinmanden er lang og hård, men vestlige designere, pladeselskaber, genjægere og medicinalfirmaer tager gerne hen, hvor peberet gror, for der er penge i den traditionelle viden. Jordan over besidder oprindelige folk en stor lokal viden, der spænder lige fra medicinmandens kendskab til planter og kvindernes kunsthåndværk til musiktraditioner og dyrkningsmetoder. En kollektivt ejet viden, der er gået i arv fra generation til generation og oftest holdt inden for lokalsamfundene. Men globaliseringen har medført en stigende kommerciel interesse i den traditionelle viden. Vestlige forskere og virksomheder kopierer rask væk de oprindelige folks intellektuelle ideer, lige fra medicin og design til musik, uden at betale en øre for det. De internationale ophavsrettigheder udelukker muligheden for, at medicinmanden kan patentere sin viden. Systemet favoriserer vestlige firmaer, hvis legale status passer til copyright-systemet.

Den store interesse i den oprindelige folks viden kan deles i to kategorier: Folklore (musik, dans, dragter, sprog og design) og Biodiversitet (genetiske ressourcer og dyrkningsmetoder)

Patent på planter og gener

I 1998 fik to amerikanske forskere, Sarah Ward og Duane Johnson, patent nr. 5.304.718 på en steril variant af quinoa-planten, der er ideel til at skabe hybrider af quinoa-korn. Patentet blev taget i håb om at kunne frembringe en ny quinoa-plante med større afkast, som kunne udnyttes til kommerciel produktion i USA. Quinoa er et lille proteinrigt korn, som kan gro på ekstremt tørre steder.

Gennem flere hundrede år har aymara og quechua-folket i Bolivia og Peru udviklet kornet, som tåler de lave temperaturer og tørre klima i Andesbjergene. I dag er afgrøden den vigtigste indtægtskilde for aymaraerne og quechuaerne. I Bolivia har en gruppe quinoa-producenter dannet andelsforeningen ANAPQUI, hvor de eksporterer quinoa til USA og Europa.

I 1998 frygtede aymara- og quechua-folket, at forskerne fik ret til at kræve "royalties" (afgifter) af deres eksportindtægter gennem patentet. Gennem internationalt lobby-arbejde blev patentet opgivet efter mange protester fra de oprindelige folks lokale organisationer. Quinoa er udviklet af oprindelige folk i Andesbjergene gennem årtusinder, den er ikke "opfundet" af forskere i USA.

Quinoa-patentet er et af mange eksempler på, hvordan et fattigt folk kan komme i klemme i kapløbet om rettighederne til planterne. Virksomhederne patentere med henblik på en senere kommerciel udnyttelse, hvor de vinder, og de oprindelige folk taber.

Kaffe-giganten Starbucks ligger i strid med Etiopien om navnerettighederne til kaffeproducerende etiopiske områder. Modedesigneren Donna Karan beskytter etiopiske inuits anorakker, og japanske firmaer kopierer de grønlandske tupilakker. Planterne barbasco og "sangre de drago" er patenterede. Listen er lang og omfatter også menneskelige gener og cellerlinjer, da eksempelvis USA's sundhedsministerium har taget blodprøver fra 200 forskellige oprindelige folk og patenteret deres gener uden at informere oprindelige folk selv. Formålet med dette projekt - som blandt oprindelige folk er kendt som vampyrprojektet - er at forske i oprindelige folks gener for at undersøge, om de har en modstandskraft over for sygdomme, som kan udnyttes kommercielt.

Der er gået profit i den etniske mode, og oprindelige folks lokale viden er penge værd. Over 7000 farmaceutiske produkter bygger på oprindelige folks viden. FN anslår, at udviklingslande og oprindelige folk hvert år snydes for mere end 30 milliarder kroner i rettighedsindtægter eller "royalties" for deres planter og viden, som vestlige forskere og virksomheder tager patent på og udnytter kommercielt.

Patent på Jesu legeme

Shamanerne i Amazonas har kendt og brugt den hallucinerende ayahuasca-lian som medicin i århundreder. Planten indgår i deres religiøse ceremonier og er hellig. Patent nr. 5.571 udstedt i 1986 giver amerikaneren Loren Miller ret til i 17 år at sælge og forhindre andre i at bruge planten i USA. Ifølge patentet er Loren Miller opfinder af en ny og enestående variant af ayahuasca-lianen. Det koordinerende organ for de oprindelige folks organisationer i Amazonas (COICA) protesterede skarpt og sammenlignede patentet med, at oprindelige folk fra Amazonas patenterede nadverens hellige oblat. COICA rejste til USA i 1999 og rettede henvendelse til USA's patentkontor i Washington sammen med en række NGO'er. Patentet blev trukket tilbage, ikke på grund af den kulturelle værdi, som de oprindelige folk tillagde planten, men fordi det kom frem, at planten ikke var en ny variant, hvilket er en forudsætning for at opnå patent.

Til samfundets bedste

Verdens første patent blev skabt i Italien i 1474 for at beskytte en lokal madopskrift. Det grundlæggende princip bag intellektuelle rettigheder er at beskytte nye ideer eller ny viden. Med tiden er reglerne blevet omfattende.

Ideen med indførelsen af patenter eller intellektu-

Oprindelige folk og intellektuelle rettigheder

De vilde vil vide, hvad de hvide vil

elle rettigheder, som sikrer opfinderen eneret til kommerciel udnyttelse af en ny ide, var at sikre, at opfindere deler deres viden med resten af samfundet, som kan bygge videre på den og have glæde af opfindelsen. En fair byttehandel kunne man sige: Opfinderen deler sin viden med samfundet og får til gengæld eneret til at tjene penge på ideen i en årrække. Uden intellektuelle rettigheder, som kan sikre en økonomisk belønning for viden, frygtede man, at opfindere ville holde deres viden for sig selv og måske endda tage den med sig i graven.

Det globale patentsystem

TRIPS-aftalen (Trade Related Intellectual Property Rights) er en aftale under Verdenshandelsorganisationen WTO, som omfatter globale regler for patenter, copyright og varemærker. For patenter varer beskyttelsen i mindst 20 år, for copyright eller ophavsret. I forbindelse med kunst og kultur er det generelt kunstnerens levetid plus 50 år. En regel, der lige nu er under diskussion. Spørgsmålet om, hvem der ejer oprindelige folks viden og retten til kulturen, er blevet aktuelt. De oprindelige folks viden er skiftet fra lokal til global i takt med globaliseringen af samfundet.

Oprindelige folks intellektuelle ophavsrettigheder er blevet et led i deres politiske kamp for selvbestemmelsesret og et eksempel på en ny form for undertrykkelse. Som kalder på nye former for rettigheder. Deres rettigheder står svagt i de nationale samfund, hvor de bor. Den nationale statsmagt er oftest undertrykkende.

Internationale aftalebaserede rettigheder som FN-konventioner bruges derfor i deres kampe. Ifølge Biodiversitetskonventionens artikel 15 har den enkelte nation suveræniteten over de genetiske ressourcer. Flora og fauna tilhører de enkelte nationalstater på samme måde som mineraler og naturressourcer. Som en konsekvens heraf siger artikel 15(1), at det er nationalstaterne, som har kompetence til at regulere adgangen til landenes genetiske ressourcer. Nogle nationale regeringer som Andeslandene regulerer adgangen til genetiske ressourcer for kommercielle interesser. For at få adgang til udviklingslandenes rige biodiversitet skal forskerne først indgå kontrakt med regeringerne. De oprindelige folk frygter imidlertid, at regeringerne ikke tilgodeser deres rettigheder.

Kollektive og individuelle patenter

De nuværende ophavsrettigheder favoriserer den industrialiserede verden. Kriterierne for at opnå patenter i TRIPS-aftalen omfatter ikke de oprindelige folks kollektive videnssystemer, der er videregivet verbalt gennem mange generationer. Definitionerne på ophavsrettighederne beskytter opfindelser formuleret af de industrialiserede lande. Shamanen kan ikke beskytte sin viden, fordi han ikke kan bevise den videnskabeligt.

Han har ganske simpelt ikke adgang til den teknologi og viden, som kræves for at isolere de virksomme gener i en plante og beskrive den videnskabeligt i vestlig forstand.

De nuværende intellektuelle rettigheder blev skabt i en europæisk kontekst som individuelle monopoler, de er ikke rettet mod traditionel kollektiv viden og anerkender ikke kollektive patenter som folk.

De oprindelige folks viden er af kollektiv karakter. Kendskabet til ayahuasca-lianens virkninger deles af shamaner i hele Amazonas - hvordan skulle det overhovedet være muligt at tale om individuel privat ejendomsret her? Hvem ejer retten mest?

Hvis en etnisk gruppe fik patent på lianen, ville den udelukke de andre fra ejerskabet. Tanken om et individuelt patent ligger fjernt fra de oprindelige folks kultur og samfund. Det patentsystem, som blev opfundet til samfundets bedste og udbredelse af ny viden, virker stik imod oprindelige samfunds interesser og bidrager således til hemmeligholdelse af vigtig viden.

Beskyttelse af viden

Oprindelige folk har flere strategier. Kunaerne i Panama, inuit i Canada og Alaska og guaraní i Bolivia holder øje med forskere, som kommer til deres områder. For at få adgang til deres viden kræves samarbejdsaftaler. Kogi-folket i Colombia har valgt ikke at give viden fra sig, de holder fremmede fra døren. Selvom de oprindelige folk er imod de internationale patentsystemer, må de paradoksalt nok forsvare deres ret ved de selv samme love.

Internationale aftaler som Biodiversitetskonventionen og ILO's Konvention Nr. 169 vedrørende Oprindelige Folk og Stammefolk i Selvstændige Stater slår fast, at oprindelige folks viden skal gives særlig beskyttelse. Oprindelige folk skal spørges, inden naturressourcerne i deres territorier udnyttes. De skal have del i de fordele, en udnyttelse af deres viden og ressourcer måtte give, men der er endnu ingen konkrete regler for hvordan. Gennem internationalt lobbyarbejde organiserer de oprindelige folk sig derfor og kræver:

- At regeringerne stiller krav til patentansøgere om at gøre rede for al biologisk materiale og traditionel viden, som er benyttet i deres opfindelse.
- At oprindelige folks basale rettigheder anerkendes og respekteres, så man i den forbindelse etablerer regler for overskudsdeling, anerkendelse af kollektive rettigheder og sikkerhed for traditionelle fødevarer.
- At oprindelige folk skal underrettes om og godkende biologiske undersøgelser i deres territorier via forudgående informeret samtykke. ■

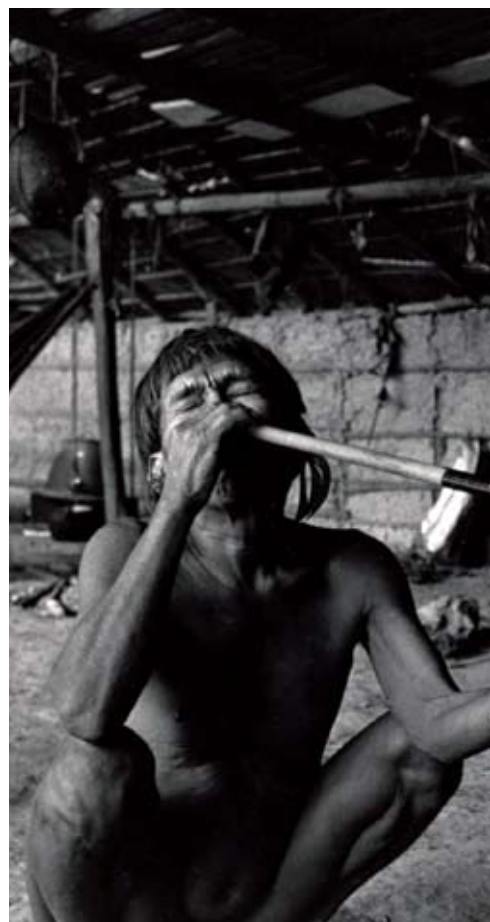

Foto: Tony Suarez, aymara i Bolivia

Foto: Alejandro Parellada, yanomami i Brasilien

Biodiversitetskonventionen

FN's Biodiversitetskonvention blev vedtaget på Verdenstopmødet i Rio de Janeiro i 1992 og fastlægger retningslinjerne for nationalstaternes forpligtelser til at beskytte biologisk mangfoldighed og udnytte de genetiske ressourcer bæredygtigt. Til dato har 191 lande ratificeret konventionen.

Konventionen anerkender oprindelige folks rolle i forbindelse med naturbeskyttelse samt bæredygtig og kommerciel udnyttelse af genetiske ressourcer:

I artikel 8(j), som omhandler beskyttelsen af oprindelige folks ret til deres traditionelle viden, er nationalstaterne bl.a. forpligtet til så vidt muligt at respektere, bevare og vedligeholde oprindelige folks viden, kunnen og livsstil, som er relevant for beskyttelse og bæredygtig udnyttelse af biologisk mangfoldighed. Regeringerne skal også sørge for en ligelig fordeling af de fordele, der forekommer i forbindelse med udnyttelse af oprindelige folks viden og kunnen.

Mange af konventionens andre artikler omhandler emner, som også er af stor betydning for oprindelige folks rettigheder. Der er bl.a. referencer til oprindelige folk og deres traditionelle viden og kunnen i artikel 10(c) vedrørende traditionel bæredygtig udnyttelse af biodiversitet og i artikel 15 vedrørende en retfærdig fordeling af fordelene i forbindelse med udnyttelsen af disse.

Artikel 15 giver dog også den enkelte nation suveræniteten over de genetiske ressourcer i de pågældende lande, og dermed er det også nationalstaterne, som regulerer adgangen til disse ressourcer. Dette er et stort problem for oprindelige folk i de lande, hvor nationalstaten ikke anerkender deres eksistens eller deres internationalt anerkendte rettigheder.

Foto: Jens Dahl, inuit i Grønland

Grundlaget for det officielle Danmarks støtte til oprindelige folk skal findes i 'Strategien for dansk støtte til oprindelige folk' fra 1994. Denne strategi var og er stadig ganske enestående, og Danmark har i flere henseender været foregangsland i støtten til oprindelige folk. Dette kapitel beskriver vigtige forhold, som alle er medvirkende til at forstå, hvorfor det er sådan.

Set med historiens øjne har Grønland spillet en stor rolle for, hvordan vi danskere opfatter vores placering i verden. Vi er langt mere opmærksomme på arktiske forhold end Danmarks geografiske placering kan forklare, og i vores selvforståelse hævder vi at have været gode kolonister, og at vi fortsat gerne vil gøre noget for Grønland og grønlandere. Dette var vigtigt, da grønlanderne selv begyndte at interessere sig for oprindelige folks situation.

Enstemmigt folketing

Det var folketingsmedlem Hans-Pavia Rosing, som i Folketinget rejste spørgsmålet om dansk støtte til oprindelige folk. Hans-Pavia Rosing var valgt i Grønland for partiet Siumut, og i Folketinget var han tæt knyttet til Socialdemokratiet og Socialistisk Folkeparti. Ved afstemninger støttede han normalt den socialdemokratiske mindretalsregering, og i 1993 vurderede han, at støtte til oprindelige folk kunne mønstre et flertal i Folketinget. Dette førte til en forespørgsel i Folketinget i november 1993 og resulterede i en resolution, som blev vedtaget af noget så sjældent som et enstemmigt Folketing. I samarbejde med en række interesserede personer og organisationer var der i forvejen udarbejdet en strategi for, hvordan forespørgslen skulle følges op, og i juli 1994 kunne Udenrigsministeriet offentliggøre sin strategi for støtte til oprindelige folk.

Vedtagelsen i Folketinget i november 1993 åbnede for dansk støtte til etablering af et Permanent Forum for Oprindelige Folk, for opbak-

ning til udkastet til en FN-erklæring om oprindelige folks rettigheder, for etablering af et FN-tårn for oprindelige folk, en endelig godkendelse af ILO Konvention nr. 169, og sidst, men ikke mindst, øget fokus på bistand til oprindelige folk i udviklingslandene. I lighed med, hvad Norge allerede havde gjort i en del år, åbnede man fra dansk side nu muligheden for at kombinere projektbistand med støtte til oprindelige folks menneskerettigheder.

I 1980'erne og 1990'erne kom menneskerettighederne for alvor i fokus, ikke mindst i Danmark og de øvrige nordiske lande. Med oprettelsen af FN's Arbejdsgruppe for Oprindelige Befolkninger i 1982 kom der mere fokus på disse. I bl.a. Danmark skabtes der langsomt en forståelse for, at menneskerettighederne også kunne omfatte oprindelige folks kollektive rettigheder. Dette har langt fra været ukontroversielt, og det var først med den enstemmige opbakning fra Folketinget i 1993, at dette for alvor førte til ændringer i Udenrigsministeriets politik. Man skal ikke lænere tilbage end til 1972, hvor de nordiske udenrigsministre gav udtryk for den klare holdning, at man ikke kunne eller ville støtte oprindelige folk i Latinamerika uden accept fra de enkelte landes regeringer trods grove krænkelse af menneskerettighederne i bl.a. Paraguay.

Danmark som foregangsland

Omsvinget i 1990'erne var markant. Det blev nu muligt for embedsmændene at gøre en helhjertet indsats for oprindelige folk i internationale sammenhænge. Til trods for at dette fortsat var kontroversielt, gjorde en række personer i Udenrigsministeriet, i Danida og i de danske missioner i Genève og New York en stor indsats for at udmønte den danske strategi i praksis.

I både Danmark og Grønland herskede der i mange år den opfattelse, at hjemmestyreord-

Danmark og Grønland

- parløb for oprindelige folk

Af Jens Dahl

ningen fra 1979 var ganske enestående. Denne opfattelse deles af mange oprindelige folk, som anser ordningen for en model og et ideal, de ofte selv kun kan drømme om. Det forhold, at man fra grønlandsk side til stadighed ønsker at blive mere selvbestemmende, ændrer ikke ved, at man også herfra har set sig selv i en position, som andre oprindelige folk kan lære af. Det vigtigste har nok været, at hjemmestyreordningen i mange henseender har været en proces, som har udviklet sig, og som bl.a. har øget den grønlandske interesse for udenrigspolitiske forhold – herunder støtte til oprindelige folk.

Fra dansk side har hjemmestyreordningen været et ideelt udgangspunkt for at markere sig i internationale sammenhænge. Hjemmestyreordningen blev en vigtig politisk niche. Det forhold, at begge parter har været stolte af ordningen, har skabt et fælles parløb, hvor grønlandere ved

næsten alle internationale lejligheder, hvor oprindelige folks sager drøftes, indgår i en fælles dansk-grønlandsk delegation.

Danmarks politik over for oprindelige folk er båret af det dansk-grønlandske samarbejde. Det kom stærkt til udtryk i forbindelse med ratificeringen af ILO Konvention nr. 169 om stammer og oprindelige folk i uafhængige lande. Dette skete i juni 1989. Inden da havde man fra såvel dansk som grønlandsk side tilkendegivet, at hjemmestyreordningen var mere vidtrækkende end konventionen, og specifikt at konventionen ikke var i konflikt med ejendomsbegreberne i Grønland, hvor der bl.a. ikke er privat ejendomsret til jord.

Det grønlandske hjemmestyre er centralt som model, men ikke det eneste udtryk for, at dansk støtte til oprindelige folk i mange år har haft en stærk arktisk profil. Tilbagelevering af genstande

fra Nationalmuseet til Grønland, det såkaldte *Utimut*-projekt, er et ofte overset symbolsk udtryk for en anerkendelse af det grønlandske folks ret til selvbestemmelse. Hele samlinger og mere end 35.000 genstande er siden 1980'erne blevet leveret tilbage til Grønland i en proces af gensidig forståelse og samarbejde.

Arktisk Råd er et samarbejdsorgan mellem de otte arktiske stater. I rådet, som først og fremmest har haft fokus på miljøspørgsmål, er de oprindelige folks organisationer såkaldte 'permanente deltagere'. De overordnede politiske beslutninger tages af Ministerrådet, hvor kun staterne er repræsenteret. Grønlanderne er som oprindeligt folk repræsenteret af Inuit Circumpolar Council (ICC), den ene af seks permanente medlemmer, og Grønlands Hjemmestyre indgår som egentlig statslig instans i den danske delegation. 'Oprindelige folk'-perspektivet i det arktiske samarbejde

har været et af de dansk-grønlandske prioritetsområder. Dette har først og fremmest givet sig udtryk i, at Danmark har huset og finansieret et særligt sekretariat for rådets 'permanente deltagere', Indigenous Peoples' Sekretariat (IPS).

Hvalen i samarbejdet

Et af de områder, hvor det dansk-grønlandske samarbejde til tider har været vanskeligt, er arbejdet i den Internationale Hvalfangst Kommission (IWC). Hvalfangst i Grønland har såvel økonomisk, ernæringsmæssig som symbolsk betydning, og man har derfor forståeligt nok arbejdet for retten til at drive hvalfangst efter egne retningslinjer. I den modsatte side står de lande og organisationer, som ønsker at forbyde enhver form for hvalfangst. Kompromiset har været, at de oprindelige folk i Arktis har 'oprindelige rettigheder' til hvalfangst, men ikke til kommerciel

hvalfangst. Fortolkningen heraf er vanskelig, og fra dansk-grønlandsk side har støtte til bæredygtig fangst været vigtigere end følelseladede forbud. Men det er stærke kræfter, som står bag de følelseladede synspunkter, og fra dansk side har frykten for represalier måske ført til den lidt paradoksale situation, at det er Danmark og ikke Grønland, som har en interesse i at prioritere den ikke-kommercielle oprindelige fangst.

Globale resultater

Den dansk-grønlandske profil har også resulteret i, at man i en række sammenhænge har finansieret internationale stillinger (EU, ILO, FN), bl.a. med det formål at øge grønlanderes muligheder for at erhverve sig internationale erfaringer.

Det er takket være det dansk-grønlandske samarbejde, at der i relation til oprindelige folk er opnået markante resultater især i FN, men

også i EU. Den store enighed i samarbejdet mellem staten og et oprindeligt folk har skabt en betydelig legitimitet. Arbejdet i den dansk-grønlandske Selvstyrekommission har vist, at der langt fra altid er enighed mellem parterne, hvad angår Grønlands fremtid. På den anden side har Hjemmestyrets udvikling også vist, at øget selvbestemmelse ikke har svækket, men tværtimod i en række sammenhænge styrket samarbejdet uden på nogen måde at true statens integritet. Udviklingen har fundet sted inden for statens rammer, og selv hvor disse har været udfordret, er det sket i en fredelig proces. Eksemplets magt har været af uvurderlig betydning oprindelige folk verden over, idet de har kunnet pege på Danmark og Grønland som model og bevis på et mere rimeligt og ligeværdigt samspil mellem nationalstat og oprindelige folk. ■

Foto: Jens Dahl, inuit i Grønland

Grønlands Hjemmestyre

Det grønlandske hjemmestyre blev etableret i 1979 som resultat af en forhandlingsproces mellem Grønland og Danmark. Forslaget til hjemmestyre blev vedtaget i Folketinget og accepteret ved en folkeafstemning i Grønland.

Siden 1979 har Grønland været en selvstyrende region inden for det danske rige med eget folkevalgt organ (Landsting), regering (Landsråd) og administration. I princippet bestemmer Hjemmestyret over alle indre grønlandske anliggender. Til de vigtigste hører uddannelse, økonomi, erhverv, sundhed, sociale og politiske anliggender m.v.

Områder som forsvar, valuta, udenrigspolitik m.v. er fælles anliggender, hvilket vil sige at ansvaret ligger hos Folketinget og Regeringen. Råstoffer i undergrunden har været underkastet en særlig lovgivning med fælles dansk-grønlandsk myndighed.

Hjemmestyret er et regionalt og ikke et etnisk selvstyre. Det betyder f.eks., at alle danske statsborgere, som har boet i Grønland i mere end seks måneder, har stemmeret i Grønland. Grønlandsk er første sprog i skolerne, men såvel grønlandsk som dansk er officielle sprog.

Hjemmestyret har siden 1979 udviklet sig i retning af stadig større selvbestemmelse, hvilket bl.a. førte til grønlandsk udmeldelse af EF (EU) i 1985.

Det økonomiske grundlag for Hjemmestyret er lokale skatter, bloktilskud fra Danmark samt støtte fra EU.

Grønlandske ønsker om større selvstændighed i bl.a. udenrigsanliggender førte til nedsættelse af en dansk-grønlandsk selvstyrekommission. Denne kommission forholder sig også til ønsket om, at Grønland overtager rettighederne til undergrunden.

Oprindelige folk og globalisering

Af Nikolaj Bro Moseholm

Globalisering handler om, at alle mennesker i stigende grad påvirker hinanden på en række områder.

Globaliseringen af patentsystemet efter Den Kolde Krig, hvor et stort antal nye lande tilsluttede sig samme patentsystem under Verdenshandelsorganisationen, WTO, har fået det økonomiske potentiale i globale patenter til at eksplodere. Dette medfører øget pres på oprindelige folks viden i form af kommerciel udnyttelse uden overskudsdeling med oprindelige folk selv. 97 % af alle kommercielle patenter ligger hos de rige lande. I værste fald kan de kommercielle patenter endda forhindre oprindelige folk i at producere og sælge deres traditionelle produkter, som beskrevet i kapitlet om *oprindelige folks intellektuelle rettigheder*.

Globaliseringen medfører også en øget tilstrømning af multinationale selskaber med fokus på udvinding af olie, tømmer og mineraler i undergrunden i oprindelige folks territorier, som beskrevet i kapitlet om *territoriale rettigheder*.

Det øgede pres på oprindelige folks territorier sker som følge af det globale markeds øgede efterspørgsel på brændstof og byggematerialer m.m. Men det sker også som følge af selskabers fusionering globalt, hvor disse multinationale selskaber ofte har en omsætning, som er større end flere af de udviklingslandes BNP, som de opererer i. Det gør de multinationale selskaber til uligeværdige partnere - ikke blot for de oprindelige folk, men også for de nationale stater, de opererer i, hvor de har og bruger økonomisk magt til at påvirke nationale lovgivninger i eget favør. Som oftest er det i modstrid med oprindelige folks interesser og rettigheder. På en liste over verdens 200 største økonomier er halvdelen af dem ikke stater, men private selskaber.

Globaliseringen af verdenshandlen og øget global kommunikation har også en klar tendens til at skabe og fremme en global enhedskultur med et globalt verdensbillede, hvor vi i stigende grad hører de samme nyheder, det samme musik,

spiser den samme mad og følger den samme mode. Kommercielt set er der større profit ved at sælge 100 millioner af en CD end 1 million af 100 forskellige CD'er. Det samme gælder en bog, en burger, et par bukser eller en nyhedsudsendelse. Globaliseringsbølgen på dette punkt giver mange en oplevelse af tabt identitet - ikke mindst blandt klodens kulturelle minoriteter. Som de måske stærkeste kulturelle identitetsbærere sættes også sprog og religion under pres i globaliseringens logik, hvor få fælles sprog, skikke, værdier og verdensbilleder er det mest praktiske, som beskrevet i kapitlet om *retten til uddannelse på eget sprog med udgangspunkt i egen kultur*.

Effekterne af dette mærker oprindelige folk, men det mærker vi også i Danmark, hvor følelsen af tabt identitet får mange til at søge tilflugt i traditionelle danske værdier, historie og religion. Sandt er det også, at den globale udvikling stadig medfører udryddelse af hele oprindelige folk og kulturer verden over.

Globalisering af oprindelige folks rettigheder

Oprindelige folks egne organisationer er også blevet globaliseret. I de seneste årtier er koordineringen mellem oprindelige folks organisationer på tværs af landegrænser og kontinenter steget betydeligt. Internettets udbredelse og den stærkt øgede informationsstrøm har gjort det nemmere at samarbejde, koordinere synspunkter og udtrykke fælles holdninger til sager på globalt plan, såvel oprindelige folks organisationer imellem som oprindelige folks organisationer og internationale støtteorganisationer imellem, som beskrevet i kapitlet om *oprindelige folk i FN*.

Oprindelige folks situation er hastigt på vej til at blive globalt kendt såvel som behovet for formulering, vedtagelse og håndhævelse af oprindelige folks rettigheder. Det er lige præcis det internationale samarbejde på globalt plan, der har åbnet det fængsel, som mange af nationalstaterne har været for oprindelige folk, og sendt globale budskaber om menneskerettigheder langt ind i FN,

som giver genlyd i de enkelte stater. Foreløbigt kulmineret med FN's Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder i 2007.

Men målet for oprindelige folk er ikke nået med det. Rent juridisk kan man skelne mellem konventioner og erklæringer, idet førstnævnte er bindende for de lande, som underskriver dem, hvilket ikke er tilfældet med erklæringer. Dermed resterer der et betydeligt arbejde for oprindelige folk og deres allierede i at få omsat FN's Erklæring om Oprindelige Folks Rettigheder til en international bindende konvention underskrevet af alle lande, hvor oprindelige folk lever, og ikke mindst i at sikre, at deres rettigheder reelt respekteres nationalt i fremtiden.

Nepenthes, IWGIA og IBIS støtter oprindelige folks rettigheder i direkte samarbejde med oprindelige folks egne organisationer. ■

Foto: Nikolaj Bro Moseholm, kuna i Panama

Nepenthes blev i 1983 oprettet som "Regnskovsgruppen Nepenthes" af biologistuderende på Århus Universitet. I 1989 begyndte Nepenthes at samle ind til opkøb af regnskov i Costa Rica - et arbejde, der til dato er blevet støttet af mere end 250.000 danskere. Nepenthes har siden 1992 haft projektarbejde i Mellemamerika.

Nepenthes arbejder for bevarelse af verdens skove, fremme af lokalbefolkningens rettigheder og bæredygtig udnyttelse af naturressourcerne til bekæmpelse af fattigdom.

Nepenthes udfører derfor altid projektarbejdet i tæt samarbejde med både oprindelige folk, lokalbefolkning og lokale civile organisationer

Nepenthes støtter udvikling af bæredygtig skovforvaltning og bæredygtig turisme i tæt samarbejde med den lokale befolkning. Nepenthes deltager aktivt i debatten omkring naturressourceforvaltning, rettigheder og fattigdomsbekæmpelse i udviklingslande via oplysnings- og informationsaktiviteter samt støtte til lokalbefolkningens egen fortalervirksomhed i Latinamerika.

Nepenthes støtter aktiviteter i Honduras, Nicaragua, Panama, Ecuador og Bolivia.

Læs mere på www.nepenthes.dk

IWGIA blev grundlagt i 1968 af menneskerettighedsaktivister og antropologer, der blev opmærksomme på folkemordet på oprindelige folk i Amazonas. Snart efter sluttede oprindelige folk fra Nordamerikanske, Arktis, Oceanien og Asien sig til arbejdet. I dag er også oprindelige folk fra Rusland og Afrika involveret i IWGIA's arbejde og globale netværk.

IWGIA's overordnede formål er at støtte og promovere oprindelige folks ret til selvbestemmelse, kulturel integritet og retten til udvikling på egne betingelser. IWGIA har igennem mange år arbejdet for en FN-vedtagelse af en universel erklæring om oprindelige folks rettigheder.

Gennem publikationer, netværksarbejde, fortalervirksomhed, konferencer, forskning og projekter støtter IWGIA oprindelige folk i deres kamp for at forbedre deres grundlæggende livsvilkår nationalt og influere de globale økonomiske og politiske kræfter, som berører deres liv.

IWGIA samarbejder med oprindelige folks egne organisationer om at sikre basale menneskerettigheder og rettigheder til jord og ressourcer. IWGIA arbejder for, at oprindelige folk får kendskab til international og statslig politik, således at de kan forsvare sig mod overgreb og få en værdig behandling.

IWGIA's netværksarbejde og informationsspredning vedligeholdes via oprindelige folks organisationer i Latinamerika, Asien, Afrika, Rusland, Skandinavien, Grønland, Canada, USA, Australien og andre dele af det sydlige Stillehav. Lokale projektaktiviteter bliver støttet i Latinamerika, Asien, Afrika og Rusland.

Læs mere på www.iwgia.org

IBIS er en medlemsbaseret og uafhængig dansk udviklingsorganisation. IBIS startede i midten af 1960'erne under navnet WUS som en del af World University Service.

De første par tiår var fokus på støtte til kampen mod kolonimagter og apartheid i det sydlige Afrika. IBIS har arbejdet i Latinamerika siden 1980'erne. I 1991 blev WUS-Danmark uafhængig og skiftede navn til IBIS.

IBIS arbejder globalt, nationalt og lokalt for at sikre mennesker i Afrika og Latinamerika lige adgang til uddannelse, indflydelse og ressourcer.

Vi udfører vores arbejde i samarbejde med folkelige organisationer og myndigheder i Afrika og Latinamerika. Gennem oplysning og politisk arbejde ønsker vi at påvirke den politiske dagsorden og skabe en større forståelse for udviklingslandenes problemer.

Uddannelse er en menneskeret og vejen til at skabe en bæredygtig udvikling for den enkelte og samfundet. Derfor er uddannelse et af IBIS' vigtigste temaer. IBIS støtter desuden folkelige organisationer i deres arbejde med at varetage egne rettigheder og fremme demokratiske forhold i samfundet. I Latinamerika arbejder IBIS med oprindelige folk med fokus på kollektive rettigheder, territorial regeringsførelse, samt flersproget og interkulturel uddannelse.

IBIS arbejder i følgende lande i Afrika: Ghana, Sierra Leone, Liberia, Sudan, Mozambique, Namibia, Sydafrika og Angola. I Latinamerika arbejder IBIS i Guatemala, Honduras, Nicaragua, Ecuador, Peru og Bolivia.

Læs mere på www.ibis.dk